



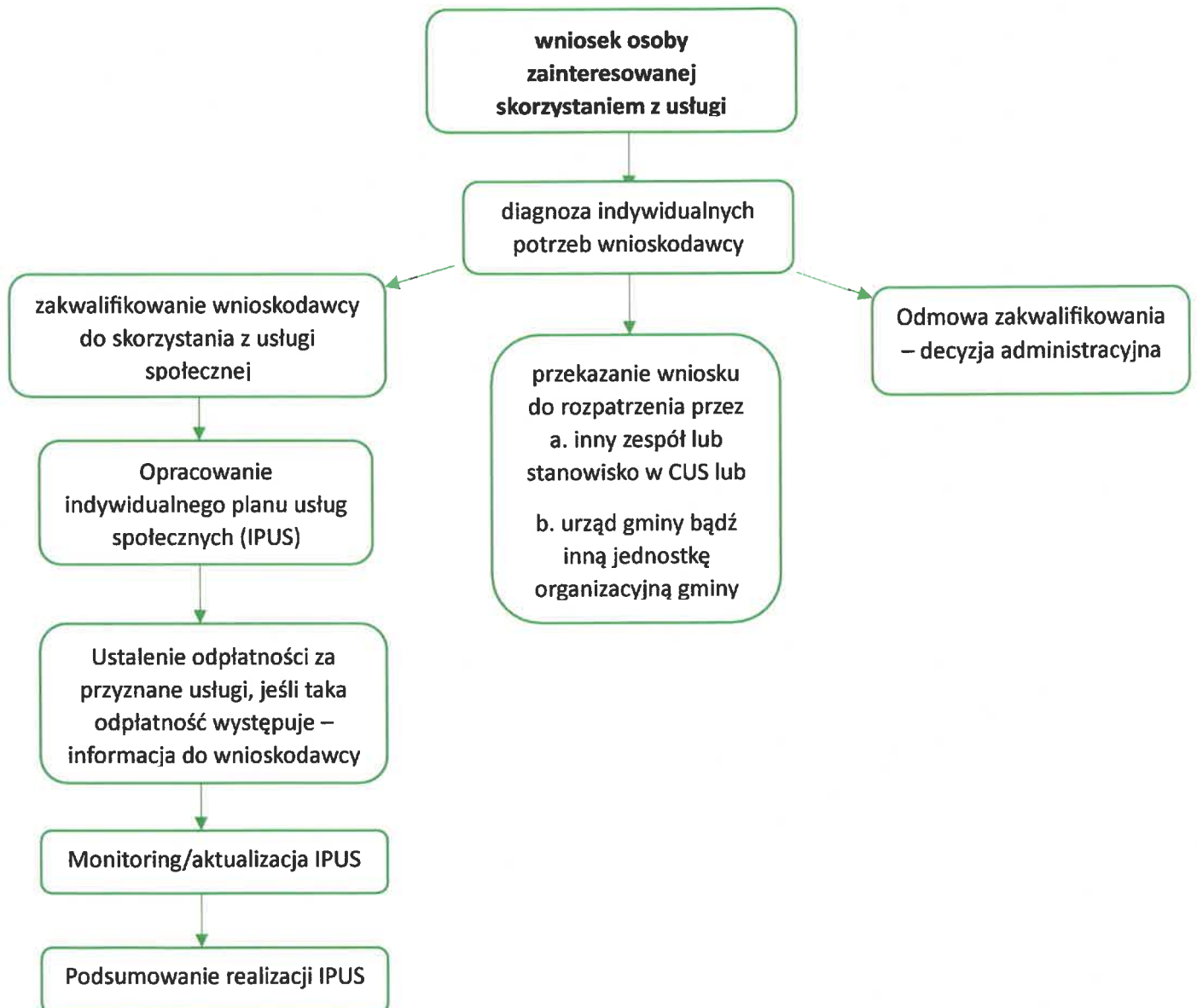
ZALECANE METODY I NARZĘDZIA PRACY KADR CUS, W TYM ZAKRESIE METODYKI TWORZENIA INDYWIDUALNYCH PLANÓW USŁUG SPOŁECZNYCH (IPUS)

Centrum Usług Społecznych w Łapach



I. Usługi społeczne

1. Schemat postępowania w sprawie przyznania usług społecznych



2. Etapy metodycznego postępowania kadry CUS w kontekście usług społecznych

a. Diagnoza sytuacji mieszkańca

Pierwszym działaniem koordynatora indywidualnych planów usług społecznych jest diagnoza potrzeb wnioskodawcy usług społecznych. Rozpoznanie potrzeb ma na celu uzyskanie jak najobszerniejszych informacji dotyczących sytuacji mieszkańca oraz jego potrzeb. Zakres zebranych informacji wpływa zasadniczo na rzetelność oraz komplementarność diagnozy, co w następstwie doprowadzi do odpowiedniego dopasowania oferowanych usług.

b. Wskazanie celów do osiągnięcia poprzez realizację usługi społecznej

Po rozpoznaniu potrzeb wnioskodawcy należy wyznaczyć cel działania. Wyznaczone cele nadają kierunek i warunkują skuteczność działań. Realizacja celów jest odpowiedzią na potrzeby wnioskodawcy. Gdy brak jest celu działania, nie wiadomo do czego się dąży oraz co można osiągnąć poprzez realizację usługi społecznej.

c. Opracowanie planu działania IPUS

Na podstawie rozpoznania indywidualnych potrzeb - w uzgodnieniu z wnioskodawcą opracowuje się indywidualny plan usług społecznych. IPUS opracowuje się w przypadku konieczności koordynacji usług społecznych udzielanych osobie zainteresowanej w okresie nie krótszym niż 3 miesiące, w terminie nie dłuższym niż 30 dni od dnia wystąpienia z wnioskiem. IPUS tworzy się na okres nie dłuższy niż na rok, podlega zatwierdzeniu przez dyrektora CUS lub upoważnionego w tym zakresie organizatora usług społecznych. W indywidualnym planie usług społecznych wskazuje się proponowane usługi społeczne będące odpowiedzią na potrzeby wnioskodawcy. Ustala się także termin i harmonogram realizacji usług.

d. Monitorowanie / aktualizowanie IPUS

Monitoring realizacji IPUS służy sprawdzeniu w jakim stopniu realizowane są zaplanowane usługi społeczne. Monitoringu IPUS na bieżąco dokonuje koordynator indywidualnych planów usług społecznych, który opracował ten plan. Po zakończeniu realizacji IPUS koordynator indywidualnych planów usług społecznych przeprowadza z osobą objętą indywidualnym planem usług społecznych rozmowę podsumowującą realizację tego planu. Na podstawie informacji uzyskanych w toku monitorowania realizacji indywidualnego planu usług społecznych oraz rozmowy podsumowującej

koordynator indywidualnych planów usług społecznych sporządza opis przebiegu i rezultatów tego planu.

3. Narzędzia pracy kadr CUS w kontekście usług społecznych

- a. Diagnoza – rozpoznanie potrzeb wnioskodawcy/mieszkańca – załącznik nr 1
- b. Indywidualny Plan Usług Społecznych – załącznik nr 2
- c. Karta monitoringu usług społecznych – załącznik nr 3
- d. Opis przebiegu i rezultatów indywidualnego planu usług społecznych – załącznik nr 4

II. Organizowanie społeczności lokalnej

Organizowanie społeczności lokalnej ma interdyscyplinarny charakter. Celem organizowania środowiska jest wspomaganie jego rozwoju, aktywizowanie, inspirowanie do pozytywnych zmian, przekształcanie zachowań i postaw ludzi zamieszkałych w tym środowisku. Ważnym elementem jest również tworzenie warunków do właściwego rozwoju jednostek i grup należących do danej społeczności, jak również budowanie więzi emocjonalnych.

1. Komponenty organizowania społeczności lokalnej

- a. Diagnoza -rozumiana jako społeczna diagnoza aktywizująca dokonywana narzędziami partycypacyjnymi. Jej sens to nie tylko rozpoznania najważniejszych potrzeb, wyzwań, zasobów i potencjałów społecznych, ale także wewnętrzne wytworzenie wiedzy i rozwinięcie refleksji społeczności nad tworzoną wspólnotą. Formularz diagnozy załącznik nr 5.
- b. Integracja - integracja społeczna, czyli proces formowania się zwartej społeczności /połączonej więzią stosunków nieantagonistycznych/ z określonej zbiorowości społecznej, czynionej narzędziami wykorzystującymi organizowanie się grup wokół wartości i wyzwań istotnych dla ogółu społeczności
- c. Aktywizacja - wzmaganie aktywności, uaktywnianie mieszkańców i pobudzanie do działania
- d. Edukacja - oznaczająca lokalną edukację środowiskową, czyli proces realizowany w środowisku, ze środowiskiem, przez środowisko i dla środowiska, przy udziale zewnętrznego, profesjonalnego wsparcia. jego celem jest odnajdowanie, analiza oraz rozwijanie lokalnych zasobów społeczno – kulturowych.

Tak rozumiane komponenty OSŁ to jeden z elementów siatki metodologicznej, na których nanoszone będą w procesie planowania konkretne wydarzenia, projekty, sytuacje edukacyjne, spotkania, badania lokalne itp., ujęte w ramowym harmonogramie działań OSŁ.

Obszary działań w społecznościach wynikające z metodologii OSŁ dotyczą:

- Animacji - jako metody aktywizacji społeczno-kulturowej.

Jej podstawowe funkcje to:

- angażowanie członków społeczności do aktywności wspólnotowych
- ułatwianie członkom grup aktywności osiąganie zakładanych celów
- edukowanie przez tworzenie różnorodnych sytuacji edukacyjnych
- zachęcanie do aktywności przez wytworzenie i wykorzystanie różnorodnych mechanizmów motywacyjnych
- delegowanie uprawnień w celu podniesienia partycypacji społecznej i publicznej
- wyrównywanie szans indywidualnych osób oraz środowisk zagrożonych wykluczeniem i marginalizacją
- ewaluacja aktywności grup i społeczności lokalnych
- Sieciowanie - sieciowanie osób, podmiotów prawnych oraz grup nieformalnych z wykorzystaniem szerokiej gamy narzędzi współpracy międzysektorowej z uwzględnieniem sektora społecznościowego, oraz wspólnot wirtualnych mających wpływ na organizowanie społeczności lokalnej.
- Planowania społecznego - czyli transmisji doświadczeń i dorobku OSŁ do sfery lokalnych polityk publicznych, ze szczególnym uwzględnieniem polityki społecznej.

2. Planowane etapy organizowania społeczności lokalnej

Cały proces OSŁ został podzielony na cztery etapy:

- a. Przed wejściem - czyli działania przygotowawcze i planistyczne (zbieranie informacji, ocena sytuacji)
- b. Wejście - etap wchodzenia do społeczności i budowania zaufania do OSŁ (zachęcanie ludzi do spotkania się w celu podjęcia decyzji, jakim problemem się zająć, uświadomienie im jak wiele zależy od nich i jaka siła tkwi w nich samych). Proces tworzenia, scalania całości z mniejszych części/elementów. Przełamywanie lodów wymaga drobiazgowych przemyśleń ze strony organizatora i pewnych, choćby minimalnych kontaktów z liderami społeczności i innymi działającymi w niej pracownikami.
- c. Aktywizacja - główny etap rozwijania aktywności mieszkańców, budowania relacji między nimi i sieciowania społeczności lokalnej (motywowanie do samopomocy, wspieranie przywództwa lokalnego, rozwój partycypacji mieszkańców do budowy demokracji lokalnej, działania na rzecz środowiska lokalnego, rozwój inicjatyw angażujących realnie ludzi, wskazanie mieszkańcom środowisk lokalnych zasobów, które można wykorzystać w celu rozwiązywania problemów lokalnych, umożliwienie im nabycia możliwości działania w środowisku, współdziałania w grupie, promocji własnych pomysłów)

d. Wyjście - etap ewaluacji, tworzenia narzędzi utrzymania trwałości rezultatów OSŁ i przejęcia przez mieszkańców pełnej kontroli i odpowiedzialności za samoorganizację społeczności (pomaganie grupie w zakończeniu działań ich ocenie, i w podjęciu decyzji co dalej).

Sponsorzy:

Organizator usług społecznych


Anna Kys

Zatwierdził:

DYREKTOR
Centrum Usług Społecznych
w Łąkach

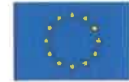

Katarzyna Żukowska - Koc



Załącznik nr 1

DIAGNOZA SYTUACJI I POTRZEB OSOBY/RODZINY ZAINTERESOWANEJ SKORZYSTANIEM Z USŁUG SPOŁECZNYCH

DANE OSOBY KTÓREJ DOTYCZY DIAGNOZA			
Imię (imiona) i nazwisko			
Adres zamieszkania			
Nr telefonu			
Adres poczty elektronicznej			
Wysztaczenie	<input type="checkbox"/> brak	<input type="checkbox"/> podstawowe	<input type="checkbox"/> ponadpodstawowe
Sytuacja na rynku pracy	<input type="checkbox"/> zatrudniony/a	<input type="checkbox"/> bezrobotny/a w tym zarejestrowany w PUP <input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/> poszukujący pracy
	<input type="checkbox"/> bierny zawodowo	<input type="checkbox"/> rolnik	<input type="checkbox"/> inne
Zawód			
Przynależność do mniejszości narodowej lub etnicznej	<input type="checkbox"/> tak	<input type="checkbox"/> nie	<input type="checkbox"/> odmowa udzielenia informacji
Niepełnosprawność	<input type="checkbox"/> tak	stopień	<input type="checkbox"/> nie
<p>Sytuacja zdrowotna, mieszkaniowa, rodzinna</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>			
<p>Źródło dochodu</p> <p>.....</p> <p>.....</p>			



Czy rodzina objęta jest wsparciem z zakresu pomocy społecznej w oparciu o ustawę o pomocy społecznej?		<input type="checkbox"/> TAK		<input type="checkbox"/> NIE	
Jeśli tak to z jakiej?				
Korzystanie ze wsparcia innych osób lub instytucji		pomoc pieniężna	pomoc w naturze	pomoc usługowa	
1.	Rodziny	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	
2.	Osób obcych	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	
3.	Organizacji samopomocowych, pozarządowych jakich.....	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	
4.	Kościółów lub związków wyznaniowych	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	
5.	Innych instytucji - Dom Kultury, Ośrodek Kultury Fizycznej, Biblioteka, Zajęcia pozalekcyjne w Szkole i poza szkołą, jeśli tak to jakie?	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	
Zaangażowanie społeczne jeśli tak to jakie?				<input type="checkbox"/> TAK <input type="checkbox"/> NIE	
DOTYCHCZASOWE KORZYSTANIE Z USŁUG SPOŁECZNYCH oraz ich zakres					
Centrum Aktywności Społecznej					
Akademia Lidera Lokalnego					
Punkt Poradnictwa Specjalistycznego					
Mieszkanie Chronione					
Klub Wolontariusza					
Usługa Indywidualnego Transportu Door-to door					
Dzienny Dom Senior +					
Klub Senior +					
Usługi Opiekuńcze					
Specjalistyczne Usługi Opiekuńcze					
Świetlica Socjoterapeutyczna					
Klub Integracji Społecznej					
Asystent Osobisty Osoby Niepełnosprawnej					
Opieka wytchnieniowa					
Inne					

POTRZEBY I OCZEKIWANIA OSOBY/RODZINY

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

WNIOSKI KOŃCOWE I ZALECENIA

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Załączniki:

1.
2.
3.

.....
miejsowość, data

.....
miejsowość, data

.....
Koordynator Indywidualnych Planów Usług Społecznych

.....
Osoba/rodzina diagnozowana



Fundusze Europejskie
Wiedza Edukacja Rozwój



Rzeczpospolita Polska

Unia Europejska
Europejski Fundusz Społeczny



Załącznik nr 2

INDYWIDUALNY PLAN USŁUG SPOŁECZNYCH

Dane osoby której indywidualny plan usług społecznych dotyczy:

Imię i nazwisko: adres:

Okres obowiązywania data sporządzenia:

Nazwa usługi	Okres przyznania usługi	Harmonogram świadczenia usługi	Zakres świadczonej usługi	Miejsce świadczenia usługi
1.				
2.				
3.				
4.				

.....
Data i podpis Koordynatora Indywidualnych Planów Usług Społecznych

.....
Data i podpis osoby której przyznano usługę (w przypadku osoby niepełnoletniej lub ubezpieczeniowanej jej przedstawiciela ustawowego)

Załącznik nr 3

Karta monitoringu indywidualnego planu usług społecznych z dnia

Imię i nazwisko

Adres

Lp.	Nazwa usługi	Data wykonania	Zakres realizacji

UWAGI:

.....
.....
.....
.....

.....

Podpis KIPUS

Opis przebiegu i rezultatów indywidualnego planu usług społecznych

Imię i nazwisko

Adres

Okres realizacji indywidualnego planu usług społecznych

.....

Rodzaje i okres realizacji poszczególnych usług

.....
.....
.....
.....

Zakres usługi społecznej

.....
.....
.....

Przyczyny, z powodu których wnioskodawca objęty był usługą społeczną

.....
.....
.....
.....
.....

Efekty, rezultaty realizacji planu usług społecznych/

.....
.....
.....
.....
.....

.....

Data i podpis KIPUS

ANKIETA

Szanowni Państwo! Zwracamy się z prośbą o wypełnienie poniższej ankiety, służącej diagnozie potrzeb i potencjału społeczności lokalnej na terenie gminy Łapy. Ankieta jest anonimowa, a jej wyniki posłużą opracowaniu planu organizowania społeczności lokalnej.

METRYCZKA

Płeć:

- kobieta
- mężczyzna

Wiek:

- 18 – 29 lat
- 30 – 49 lat
- 50 - 64 lata
- 65 lat i więcej

Status zawodowy:

- uczeń/student
- pracownik (umowa o pracę, umowa zlecenie i inne)
- własna działalność gospodarcza
- emeryt(ka)/rencista(ka)
- rolnik
- niepracujący/a - bezrobotny/a
- inny, jaki?.....

Miejsce zamieszkania:

- miasto
- wieś

1. Jak ocenia Pani/Pana aktualne warunki życia mieszkańców gminy Łapy?

- bardzo dobre
- dobre
- średnie
- złe
- bardzo złe
- trudno powiedzieć

2. Jak Pani/Pana zdaniem zmieniła się w ostatnich pięciu latach jakość życia mieszkańców gminy Łapy?

- zdecydowanie wzrosła
- wzrosła
- nie zmieniła się
- zmniejszyła się
- zdecydowanie zmniejszyła się
- trudno powiedzieć

3. Czy ma Pani/Pan poczucie wpływu na sprawy lokalne?

- zdecydowanie tak
- raczej tak
- raczej nie
- zdecydowanie nie
- nie mam zdania/trudno powiedzieć

4. W jaki sposób, w ciągu ostatniego roku, angażował/a się Pan/i w życie społeczności lokalnej?

Prosimy zaznaczyć wszystkie właściwe odpowiedzi

- pełnienie funkcji społecznych (np. sołtys, radny)
- uczestnictwo w zebraniach wiejskich
- udział w konsultacjach społecznych
- pomoc przy organizacji imprez, akcji, wydarzeń lokalnych
- wsparcie organizacji i inicjatyw społecznych (np. darowizny, udostępnianie pomieszczeń)
- dbanie o estetykę i czystość najbliższego otoczenia
- pomoc sąsiedzka
- wolontariat na rzecz osób potrzebujących wsparcia
- inne
- w żaden sposób nie angażuję się w życie społeczności lokalnej

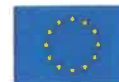
5. Jak ocenia Pan/i skalę występowania poniższych problemów społecznych w gminie?

Proszę ocenić je na skali od 0 do 5 gdzie 0 oznacza „problem nie występuje”, a 5 „problem jest bardzo poważny”.

Wyszczególnienie	0	1	2	3	4	5	nie wiem
Bezrobocie							
Ubóstwo							
Przemoc w rodzinie							
Bezradność w sprawach opiekuńczo- wychowawczych							
Bezdomność							
Długotrwała i ciężka choroba							
Niepełnosprawność							
Potrzeba ochrony macierzyństwa/samotne rodzicielstwo/wielodzietność							

6. Które z niżej wymienionych rodzajów uzależnień uważa Pan/i za najczęściej występujące na terenie gminy Łapy? *Prosimy o zaznaczenie **maksymalnie 3** odpowiedzi:*

- alkoholizm



- narkomania
- uzależnienie od gier
- uzależnienie od internetu
- uzależnienie od telefonu
- uzależnienie od komputera
- nie widzę problemu uzależnienia na terenie gminy
- inne

7. Jakim osobom i grupom społecznym, w Pana/i ocenie, najtrudniej żyje się w gminie Łapy?

Prosimy o zaznaczenie **maksymalnie 3** odpowiedzi:

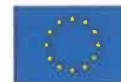
- dzieci i młodzież
- osoby starsze
- osoby z niepełnosprawnościami i chorujące, w tym w kryzysie zdrowia psychicznego
- osoby/rodziny dotknięte bezrobociem
- osoby/rodziny ubogie
- samotne matki/samotni ojcowie
- rodziny wielodzietne
- osoby/rodziny dotknięte problemem uzależnienia
- osoby/rodziny dotknięte problemem przemocy domowej
- nie ma takich grup
- inne

8. Jakich problemów/trudności życiowych, w Pana/i opinii najczęściej doświadczają rodziny w gminie Łapy? Prosimy o zaznaczenie **maksymalnie 3** odpowiedzi:

- brak stałego zatrudnienia
- niepełnosprawność członka rodziny
- uzależnienie członka rodziny (np. alkohol, narkotyki)
- konflikty rodzinne/małżeńskie
- zadłużenie rodziny (kredyty, pożyczki)
- brak pieniędzy na bieżące wydatki
- niewielkie zarobki/niska emerytura bądź renta
- choroba, problemy zdrowotne
- złe warunki mieszkaniowe
- trudności wychowawcze i konflikty z dzieckiem
- konflikty z prawem członka rodziny
- przemoc domowa
- rodziny w gminie nie doświadczają problemów/trudności życiowych
- inne

9. Jakich barier najczęściej doświadczają osoby z niepełnosprawnościami w gminie Łapy?

- bariery architektoniczne
- utrudniony dostęp do usług opiekuńczych
- brak akceptacji w środowisku lokalnym



- utrudniony dostęp do placówek rehabilitacyjnych
- utrudniony dostęp do sprzętu rehabilitacyjnego
- utrudniona możliwość korzystania ze środków transportu
- trudności finansowe
- samotność
- poczucie odizolowania od społeczeństwa
- brak pracy
- utrudniony dostęp do edukacji
- nie doświadczają żadnych barier
- inne.....

10. Z jakimi problemami borykają się najczęściej osoby starsze w gminie Łapy?

- bariery architektoniczne
- utrudniony dostęp do usług opiekuńczych
- utrudniony dostęp do sprzętu rehabilitacyjnego
- samotność
- brak poczucia bycia potrzebnym
- niepełnosprawność
- choroby
- brak opieki ze strony rodziny
- trudności finansowe
- utrudniona możliwość korzystania ze środków transportu
- niewystarczająca oferta aktywności (np. edukacyjnej, kulturalnej, rekreacyjnej)
- nie doświadczają żadnych problemów
- inne.....

11. Jakie negatywne zjawiska odnoszące się do dzieci i młodzieży dostrzega Pan/i najczęściej w gminie Łapy? *Prosimy o zaznaczenie **maksymalnie 3** odpowiedzi:*

- zaniedbania wychowawcze
- zaniedbanie socjalne (niedożywienie, higiena)
- utrudniony start w dorosłe życie/brak perspektyw
- przemoc ze strony rodziców/opiekunów
- bezproduktywne spędzanie czasu wolnego
- wyjazdy rodziców za granicę
- przestępczość i chuligaństwo
- zagrożenie uzależnieniami od nowych technologii (telefony, internet, komputery)
- alkohol, papierosy, narkotyki, dopalacze
- żadne
- inne.....

12. Jaki jest, w Pana/i ocenie, poziom integracji społeczności w miejscowości, którą Pan/i zamieszkuje? *Prosimy zaznaczyć **jedną** odpowiedź:*

- Więzy pomiędzy mieszkańcami są luźne, społeczność charakteryzuje wysoki poziom obojętności społecznej
- Mieszkańcy w małym stopniu identyfikują się ze społecznością i jej sprawami, brak zaangażowania społecznego mieszkańców

- Występują słabe więzi między mieszkańcami, występują nieliczne przejawy wzajemnej pomocy i wspólnych działań
- Występują pozytywne więzi pomiędzy mieszkańcami, podejmowane są wspólne działania w zakresie spraw społecznych
- Występują liczne przejawy samopomocy, społeczność jest zintegrowana, mieszkańcy identyfikują się ze społecznością
- Społeczność jest mocno zintegrowana, współdziała ze sobą, występują bardzo częste wspólne działania, mieszkańcy mocno identyfikują się ze społecznością
- nie wiem/nie mam zdania na ten temat

13. Jakie kierunki działań uważają Państwo za najważniejsze w najbliższych latach w gminie w zakresie wsparcia osób z niepełnosprawnością i ich rodzin? *Prosimy o zaznaczenie maksymalnie 3 odpowiedzi:*

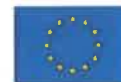
- zapewnienie lepszego dostępu do lekarzy specjalistów
- zwiększenie dostępu do rehabilitacji
- zapewnienie większego dostępu do usług opiekuńczych
- zapewnienie dostępu do sprzętu rehabilitacyjnego
- opieka wytchnieniowa dla rodzin
- wsparcie asystentów osób niepełnosprawnych
- organizacja zajęć, warsztatów, spotkań edukacyjno-profilaktycznych
- zapewnienie pomocy psychologicznej oraz poradnictwa specjalistycznego
- likwidacja barier architektonicznych
- ułatwienie dojazdu do miejsc świadczenia usług społecznych*
- integracja osób niepełnosprawnych i ich rodzin ze środowiskiem lokalnym
- inne
- nie wiem/nie mam zdania na ten temat

* usługi społeczne – wszelkie działania, czynności skierowane na człowieka, których celem jest poprawa jakości jego życia

14. Jakie kierunki działań uważają Państwo za najważniejsze w najbliższych latach w gminie w zakresie wsparcia osób starszych i ich rodzin? *Prosimy o zaznaczenie maksymalnie 3 odpowiedzi:*

- zapewnienie lepszego dostępu do lekarzy specjalistów i rehabilitacji
- zapewnienie większego dostępu do usług opiekuńczych
- zapewnienie dostępu do sprzętu rehabilitacyjnego
- opieka wytchnieniowa dla rodzin
- wsparcie asystentów osób starszych
- rozwój teleopieki
- zapewnienie pomocy psychologicznej oraz poradnictwa specjalistycznego
- organizacja zajęć, warsztatów, spotkań edukacyjno-profilaktycznych
- likwidacja barier architektonicznych
- ułatwienie dojazdu do miejsc świadczenia usług społecznych
- integracja osób starszych i ich rodzin ze środowiskiem lokalnym
- inne.....
- nie wiem/nie mam zdania na ten temat

15. Jakie kierunki działań uważają Państwo za najważniejsze w najbliższych latach w gminie w zakresie wsparcia rodzin z dziećmi? *Prosimy o zaznaczenie maksymalnie 3 odpowiedzi:*



- zapewnienie pomocy psychologicznej oraz poradnictwa specjalistycznego
- działania edukacyjne służące wzmocnieniu kompetencji rodzicielskich
- wsparcie asystenta rodziny
- zajęcia wspierające rozwój dzieci i młodzieży
- grupy wsparcia, samopomocowe i rodziny wspierające
- zajęcia integracyjno-edukacyjne dla rodzin
- działania w zakresie profilaktyki zdrowotnej dla rodziców i dzieci
- inne.....
- nie wiem/nie mam zdania na ten temat

16. Jakie kierunki działań uważają Państwo za najważniejsze w najbliższych latach w gminie w zakresie rozwoju aktywności społecznej i obywatelskiej? *Prosimy o zaznaczenie **maksymalnie 3** odpowiedzi:*

- działania integrujące mieszkańców w miejscowościach i sołectwach
- rozwój wolontariatu wśród młodzieży, osób dorosłych i seniorów
- rozwój pomocy sąsiedzkiej
- wsparcie lokalnych liderów poprzez szkolenia, doradztwo i in.
- działania na rzecz budowania postaw obywatelskich i patriotyzmu lokalnego
- inne
- nie wiem/nie mam zdania na ten temat

17. Jak Pan/i najczęściej spędza wolny czas?

- oglądam telewizję
- czytam książki, prasę
- spotykam się z rodziną, znajomymi
- angażuję się w działania społeczne
- poprawiam sprawność fizyczną
- uczę się nowych rzeczy
- nudzę się
- nie mam wolnego czasu
- inne

Dziękujemy za poświęcony czas!